

Splątana nauka. Reinterpretując niemiecko-polskie relacje naukowe.

19.12.2015

Reported by Reported by Prof. Leszek Zasztowt

[Raport ukaże się drukiem w *Kwartalniku Historii Nauki i Techniki* / this report will be printed in *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* / Ein Druckversion wird erscheinen in *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*.]

W dniach 28–30 października 2015 roku w Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung – Instytutu Leibniz Gemeinschaft w Marburgu odbyła się międzynarodowa konferencja zatytułowana „Splątana nauka. Reinterpretując niemiecko-polskie relacje naukowe”. Konferencja inspirowana była przez program „Naukowy dialog trans-graniczny. Możliwości i wyzwania dla nauk humanistycznych i społecznych”, którego duchem sprawczym jest grupa inicjatywna sformowana przez Leibniz Association i Polską Akademię Nauk. Ze strony polskiej współorganizatorem konferencji był Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN. Obie placówki, niemiecka i polska, reprezentowane były przez ich obecnych lub byłych dyrektorów prof. prof. Petera Haslingera (Marburg) i Leszka Zasztowta (Warszawa). Osobą odpowiadającą za całość przedsięwzięcia od strony organizacyjnej był dr Jan Surman (Herder-Institut, Marburg), zaś w skład komitetu konferencyjnego weszli także: Marcin Dolecki (Warszawa), Maciej Górny (Warszawa), Gregor Feindt (Maintz), Adam Kożuchowski (Warszawa), Katharina Kreuder-Sonnen (Bonn), Piotr Madajczyk (Warszawa), Ewa Manikowska (Warszawa) i Thomas Strobel (Braunschweig).

Jak zauważono na wstępie (Jan Surman), wiek XIX i początek XX stulecia były dla nauki we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej okresem szczególnym, w którym zainicjowany został rozwój nauk o charakterze „narodowym”, posługujących się własnymi, rodzimymi językami. Wówczas też zaczęła powstawać nowoczesna terminologia naukowa w tych językach, a niewątpliwie szczególnie „pasem transmisyjnym”, ale także przestrzenią na której zdobywano „szlify i ostrogi” dla przyszłych dokonań we własnych krajach, stały się obszary szeroko rozumianego języka niemieckiego. Właśnie w kręgu niemieckojęzycznych uczonych i niemieckojęzycznych uniwersytetów (w księstwach niemieckich, w Prusach i zjednoczonych Niemczech, a także w Cesarstwie Austriackim i – później – Austro-Węgierskim oraz w Szwajcarii) zdobywano wiedzę, inspirację i tworzyły się pierwsze koncepcje, które znalazły następnie pełną realizację w lokalnych kręgach naukowych poza obszarem języka niemieckiego. Splątanie i splot tych relacji, ich wieloaspektowość, wzajemne uzależnienia, inspiracje i antagonizmy legły u podstaw bliskich relacji owej „Nowej Europy” (wedle dzisiejszej terminologii) ze światem naukowym „Starej Europy” – przede wszystkim obszaru niemieckojęzycznego. Analiza prawidłowości tych oddziaływań, ich generalistów i niuansów, kwestii wspólnych i kwestii spornych jest istotnym, a do tej pory prawie nie zbadanym tematem. Tym zagadnieniom poświęcona została konferencja oraz dalsza współpraca,

która ma w przyszłości zaowocować przygotowaniem osobnej książki (Jan Surman).

Pierwszej części obrad przewodniczył Gregor Feindt (Moguncja). Zatytułowana była ona „Ludzie” (*People*). Referat na temat myślenia naukowego i bycia polskim uczonym w pierwszej połowie XX wieku na przykładzie Leona Chwistka (1884–1944) wygłosiła Sophie Schwarzmaier (Frankfurt nad Odrą; *Thinking science and being a Polish scientist in Europe in the first half of the 20th c.: Learning from Leon Chwistek (1884–1944)*). Zwróciła uwagę na powiązania Chwistka z Bertrendem Russellem i Edmundem Husserlem oraz Karlem Popperem. Referat wywołał dyskusje o czym poniżej. Kolejne wystąpienia dotyczyły: niemieckich inspiracji Ludwika Brunera (Marcin Dolecki – Warszawa; *Ludwik Bruner's German scientific inspirations*) oraz niemieckiego świata akademickiego i polskiego Romantyzmu – filozofów i poetów (Robert R. Marszałek – Warszawa; *The German Academic World and Polish Romanticism. Philosophers and Poets*). W referacie odniesiono się przede wszystkim do postaci Augusta Cieszkowskiego, Józefa Gołuchowskiego i Bronisława Trentowskiego.

Referaty podsumowała i opatrzyła komentarzem Claudia Kraft (Siegen). W dyskusji zwrócono uwagę na receptywny charakter kultury polskiej XIX wieku (Maciej Janowski), który jednak nie hamował własnych nowatorskich rozwiązań (przykład Augusta Cieszkowskiego). Zwrócono uwagę na znaczenie języka francuskiego w humanistyce i naukach społecznych tego czasu, często przeciwstawianych kręgowi niemieckiemu – *Franco-phones vs. Germano-phones*, a także na zjawisko transferów kulturowych, z których transfery z języków francuskiego i angielskiego były jawne (*transparent*), podczas gdy np. transfer z języka rosyjskiego i, częściowo niemieckiego bywał ukrywany (*clandestine*) (Leszek Zasztowt). Podkreślono jednak, że w zakresie filozofii i – w mniejszym stopniu – szeroko rozumianej humanistyki dominowały przepływy z języka niemieckiego (Jan Surman). Zauważono, że owo „splatanie” (*entanglement*), czy też transfer idei nigdy nie był jednostronny i prawie zawsze miał nie tylko swoje przyczyny, ale także był „splątany” z „kimś”. Czyli przepływy były wzajemne, zaś formy owych powiązań były niezwykle zróżnicowane i wieloaspektowe – od drobnych kwestii po generalia (*micro and macro influences*) (Peter Haslinger).

Wykład porównawczy zmykający pierwszą część (*Keynote I*) wygłosił prof. Kapil Raj (EHESS, Paryż). Poświęcony został on imperialnej hegemonii konstruktywnych wzajemnych oddziaływań na przykładzie sytuacji kolonialnych Indii (1756–1914) (*Imperial Hegemony of Constructive Interaction? Colonial India, 1756–1914*). W wystąpieniu zwrócono uwagę na swoiste interrelacje pomiędzy Zachodem i Wschodem, jakie występowały w Indiach oraz rolę tzw. „przechodniów” – ludzi, którzy funkcjonowali pomiędzy tymi dwoma światami (*go-betweeners, travellers, cultural-translators, passagers, intermediators*). W tej dualistycznej koncepcji świata ich rola była szczególnie ważna. Autor wyróżnił cztery grupy owych „tłumaczy”, związanych przede wszystkim z grupami zawodowymi np. lekarzy czy techników i inżynierów. Podniósł także kwestie udziału kobiet w transferze kultur, w tym wiedzy naukowej, a także zwrócił uwagę na istotny wpływ badań z zakresu nauk społecznych we współczesnej historii nauki. W dyskusji zwrócono uwagę na kwestie relacji „centrum” – „peryferie”, kwestie zdobywania wiedzy poprzez podróże oraz granic i zasięgu oddziaływań. Zauważono, że nawet w środowiskach peryferyjnych i lokalnych istniała znaczna doza autokreatywności i oryginalności. Owo „splatanie”, które jest tematem naszych rozważań mogło następować różnymi kanałami, także przez idee polityczne, narodowe, a również poprzez antagonizmy i konflikty. „Splatanie” ma więc charakter wielostronny i wielowymiarowy (Peter Haslinger). Zauważono, że często peryferie dawały materiał dla budowy pewnych koncepcji generalnych w

centrum (Maciej Janowski). Przykład Indii, choć niewątpliwie wyrazisty, jedynie w niewielkim stopniu daje się porównać z sytuacją europejską, w której istniała wielość centrów naukowych i znacznie bardziej zróżnicowane pole wzajemnych oddziaływań.

W drugim dniu sesji, w części „Instytucje” (*Institutions*), przewodniczył Thomas Strobel (Brunszwik). Referat otwierający wygłosiła Monika Bednarczuk (Bochum). Nosił on tytuł „Wędrujący uczeni i wędrujące teorie: niemieccy akademicy i Uniwersytet Wileński, 1803–1832” (*Travelling Scholars, Travelling Theories: German Academics and the University of Vilnius, 1803–1832*).

Kolejne referaty przedstawili Stefan Guth (Bern) i Friedrich Cain (Konstanz). Pierwszy referat dotyczył "nauki bez granic" i wpływu polityki na naukę (*Science knows no frontiers, but those who guard the frontiers often know little about science*). Drugi referat zatytułowany był „Okupowana republika wiedzy, praktyki i etyka rozwiązywania problemów w Warszawie i Krakowie w latach 1939–1945” (*The Occupied Republic of Letters. Practices and Ethics of Dis-/Entanglement in Warsaw and Kraków 1939–1945*). Komentarz do referatów wygłosiła Joanna Wawrzyniak (Warszawa). Zwróciła uwagę na fakt wykorzystywania przez Polaków niemieckich osiągnięć naukowych do walki z reżymem nazistowskim. Podniesiono kwestie wykorzystywania polskich zasobów intelektualnych i materialnych dla celów wojskowych lub ideologicznych. Poruszona została kwestia kolaboracji w czasie okupacji hitlerowskiej (m.in. Ost-Institut Krakau; referat Caina). Przypomniano również szczególną rolę profesora Jana Czochrańskiego, który z jednej strony miał doskonałe kontakty z Niemcami, z drugiej – działał na zlecenie polskiego państwa podziemnego. Po wojnie zaś poniósł tego konsekwencje, gdyż nie ujawnił swych wojennych powiązań z Armią Krajową. Co do polityki historycznej po II wojnie światowej (referat Gutha) podniesiono kwestie ideologizacji wizji historycznej (np. w odniesieniu do Ziem Zachodnich). Widoczna była całkowita jedność polityki państwa z przekonaniami środowisk naukowych – wszyscy byli głęboko zaangażowani w rekonstrukcję polskich tradycji tych ziem. Była to wówczas (i jest do dzisiaj) polska racja stanu. Słowem, nie zawsze poglądy akademików, nawet w trudnym okresie komunistycznym, były w opozycji do polityki ówczesnego państwa (element też wspomnianego referatu). W odniesieniu do referatu Bednarczuk zwrócono uwagę, że Uniwersytet Wileński jest raczej przykładem klasycznego transferu uczonego (transferu myśli), niż skutkiem czy też efektem szczególnego zagmatwania sytuacji. Ów transfer następował z resztą nie tylko z obszarów języka niemieckiego, ale także z Francji, Rosji oraz przede wszystkim opierał się na elementach lokalnych. Podniesiono przykłady osobowe dotyczące kadry Uniwersytetu z zakresu orientalistyki, medycyny, chemii i nauk humanistycznych *en bloc*.

Kolejnej sesji, zatytułowanej „Współpraca I” (*Cooperations I*) przewodniczył Adam Kożuchowski (Warszawa). Referaty wygłosili Waldemar Grzybowski (Toruń) i Tomasz Mróz (Zielona Góra). Pierwsze wystąpienie dotyczyło niemieckich i polskich lingwistów pomiędzy wojnami – Maxa Vasmera i krakowskich filologów oraz ich współpracy w trudnym czasie (*Deutsche und polnische Linguisten zwischen den Weltkriegen. Max Vasmer und die Krakauer Philologen. Zusammenarbeit in einer schwierigen Zeit*). Drugi referat dotyczył polsko-niemieckiej współpracy nad dziełami Platona na przełomie XIX i XX wieku (*Polish-German Cooperation in Studies on Plato at the Turn of the 20th c.*). Skupiono się m.in. na postaci Wincentego Lutosławskiego. Komentarz do referatów wygłosiła Monika Baár (Groningen). W obu tekstach przypomniano o bliskich powiązaniach w zakresie badań w poszczególnych dziedzinach, w tym o wzajemnych inspiracjach naukowych i intelektualnych.

Następnej sesji – „Współpraca II” (*Cooperations II*) – przewodniczył Leszek Zasztowt (Warszawa). Przedstawiono dwa referaty: Andreeasa Kühnego (Monachium) i Magdaleny Saryusz-Wolskiej (Warszawa). Pierwszy prezentował polskie i niemieckie badania kopernikańskie pod naciskiem ideologii, polityki naukowej i opinii publicznej, jej ciągłości i zróżnicowania (*German and Polish Copernicus research in the field of tension between ideology, scientific policy, and the public: Continuities and differences*). Drugi referat poświęcony był pracom nad polskim leksykonem w Niemczech (*Modi memorandi. Working on a Polish lexicon in Germany*). Autorka przypominała w nim różne aspekty prac nad leksykonem polskich miejsc pamięci w ramach projektu *Memory Studies in Poland & Germany (comparison). History as a fact, history as a Social fact* (projekt Roberta Traby, Macieja Górnego oraz Hansa Henniga Hahna, ukazały się już 4 tomy). Ukazała zawikłaność związane z przekazaniem istoty rozumienia zjawisk, miejsc, postępowania osób, etc., w hasłach słownikowych zamieszczonych we wspomnianym słowniku *Modi memorandi*. Referat Andreeasa Kühnego w sposób wyważony ukazywał ogólne kontrowersje wokół postaci Mikołaja Kopernika, oczywiście w kontekście jego narodowości. Komentarz do obu referatów wygłosił Michał Kokowski (Kraków), koncentrując się przede wszystkim na referacie poświęconym Kopernikowi. W dyskusji zgodzono się, że mimo niewątpliwych niemieckich (od strony językowej i rodzinnej ze strony matki) powiązań astronoma, jego polskie związki mogły odgrywać istotną rolę. Natomiast trudno jest dla tego okresu mówić i określać jednoznacznie narodowość astronoma, który był wszak wiernym poddanym króla polskiego. Dodano, że dla późniejszej polskiej polityki historycznej postać Kopernika stanowiła i stanowi główny rozpoznawalny znak. Jest to obok Marii Skłodowskiej-Curie jedna z nielicznych wybitnych postaci w nauce polskiej. W kręgu niemieckim zaś wybitnych uczonych jest bardzo wielu (Maciej Janowski).

W popołudniowej sesji poświęconej środowisku akademickiemu i nauce popularnej (*Between Academia and Popular Knowledge*) przewodniczyła Victoria Harms (Marburg). Wygłoszono trzy referaty: Aleksandra Łupienko (Warszawa), Karin Steffen (Lüneburg) i Patryka Wasiaka (Wrocław). Pierwszy dotyczył niemieckich wpływów na architekturę polską (*Artistic entanglement. German influence on Polish architecture*). Drugi poświęcony był postaci profesora Jana Czochralskiego (*Jan Czochralski and the metallurgical knowledge production in Germany and Poland in the first half of the 20th c.*). Trzeci tekst dotyczył targów technicznych w Niemczech i rewolucji naukowo-technicznej w polskich mediach w drugiej połowie XX wieku (*Technological fairs in Germany and techno-scientific revolution in Polish media*). Jak wykazali autorzy przepływ informacji odgrywał kluczową rolę we wzajemnych relacjach. Niemieckie zdobycze techniczne oddziaływały na różne sposoby nie tylko na architekturę, ale przede wszystkim na technikę w Polsce. Szczególnym przypadkiem był oczywiście Jan Czochralski, pionier rozwiązań metalurgicznych w Niemczech, który w momencie największego rozkwitu kariery naukowej i finansowej, zdecydował się na powrót do Polski. Stał się też dla Polaków symbolem bezpośredniego przełożenia patriotyzm na naukę i *vice versa*.

Referaty podsumowane zostały i skomentowane przez Pavla Kolářa (Florence).

W kolejnej części konferencji, której przewodniczył Maciej Górny (Warszawa), przedstawione zostały krótkie prezentacje (*E-posters*). Było ich cztery: Pawła Jarnickiego (Zürich/Wrocław), Burkharda Olschowskyego (Oldenburg), Saskii Metan (Drezno) i Christopha Maischa (Frankfurt nad Odrą). Pierwsza prezentacja poświęcona była projektowi słownika terminów używanych przez Ludwika Flecka (Jarnicki - *Ludwik Fleck's Polish-German theory of thought styles and thought collectives, and problems arising from its translation*). Druga dotyczyła

Enno Meyera, jednego z twórców Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej (Olschowsky – *Paradigms of cross-border communication. The case of Enno Meyer*). Trzecia dotyczyła niemieckich edycji Macieja Miechowity, jako źródła do dziejów Europy Wschodniej (Metan – *Exchanging knowledge about Eastern Europe: German editions of Maciej z Miechowa's Tractatus de duabus Sarmatiis in the 16th c.*). Ostatnia prezentacja poświęcona była relacjom Edmunda Husserla z Romanem Ingardenem i Theodorem Adorno (Maisch – *From Edmund Husserl to Roman Ingarden and Theodor Adorno*).

W dyskusji nad prezentacjami zwrócono uwagę na problemy archaizmów językowych i trudności jakie pociągają za sobą w sztuce translacji (uwaga do referatów Jarnickiego, Metan i Maisch) (Jan Surman). Zainteresowanie wzbudził zakres projektu niemiecko-polsko-angielskiego słownika terminologii Ludwika Flecka (Jarnicki – projekt polsko-szwajcarski). Pytano o skalę tego przedsięwzięcia i ewentualny skład zespołu realizującego ten projekt (Leszek Zasztowt). Szczegółowe pytania dotyczyły też niemieckich XVI-wiecznych edycji Macieja Miechowity oraz ich zasięgu w ówczesnym europejskim świecie naukowym. Na ile termin *Sarmacja* został dzięki Miechowicie spopularyzowany w niemieckim kręgu językowym, a także czy termin ten funkcjonuje dzisiaj (Leszek Zasztowt). Autorzy udzielili wyczerpujących odpowiedzi na te i inne pytania.

Drugi dzień konferencji zamknął wykład prof. Macieja Janowskiego (Warszawa/Budapest), wygłoszony jako tzw. *Keynote II*, a poświęcony transformacji niemieckich idei historycznych w historiografii polskiej przed rokiem 1914 (*Beyond Reception: Transformations of German Historical Ideas in the Polish Historiography before 1914*). Wprowadzenie do wykładu przedstawił Peter Haslinger (Marburg).

W niezwykle żywo i przekonująco przedstawionym wykładzie prof. Janowski zaprezentował rezultaty swoich badań nad wpływem przodującej w dziewiętnastowiecznej Europie historiografii niemieckiej na historiografię nie tylko polską, ale także czeską i węgierską. Posługując się wieloma przykładami osobowymi z tych środkowoeuropejskich kręgów wykazał przemożny wpływ szkoły niemieckiej na pomysły i koncepcje historiograficzne i historiozoficzne w tych krajach. Odwołując się do dawnej i najnowszej literatury przedmiotu zauważył, że oprócz Leopolda Rankego, istotny wpływ wywarli także inni badacze jak neokantysta Henryk Rickert, ale przede wszystkim Karl Lamprecht, inicjator reform nauki historycznej na przełomie XIX i XX stulecia. Odegrał on zresztą znacznie większą rolę w środowisku krajów Europy środkowej niż w samych Niemczech. Mniejszą, ale ważną rolę odegrali także inni uczeni, często nie historycy, jak dla przykładu Fryderyk Ratzel, jeden z twórców antropogeografii. Wśród polskich historyków XIX wieku niemieckie inspiracje są widoczne właściwie u wszystkich, poczynając od Joachima Lelewela, który jednak znacznie wyprzedził swój czas, po zwłaszcza krakowską szkołę historyczną. Wszystkie przemyślenia poparte zostały licznymi przykładami szczegółowymi. Wykład wywołał ożywioną dyskusję, która jednak musiała zostać przerwana z racji późnej już godziny.

Trzeci dzień konferencji w sesji porannej, poświęconej poszczególnym dyscyplinom nauki (*Objects*), poprowadził Jan Surman (Marburg). Referaty wygłosili: Katarzyna Pękacka-Falkowska (Poznań), Katharina Kreuder-Sonnen (Bonn) i Maciej Jarzewicz (Warszawa). Pierwszy referat dotyczył lekarzy miejskich we wczesnonowożytnym Toruniu i osoby Johanna Thomasa von Soemmerring oraz jego testu „nasiąknienia” płuc (Pękacka-Falkowska – *City Physicians in Early Modern Thorn: Johann Thomas von Soemmerring and the Lung Float Test: a Case Study*). Drugi referat poświęcony został problemom laboratoryjnym w medycynie polskiej około roku 1900, wynikającym z braku odpowiedniego sprzętu medycznego (Kreuder-Sonnen – *„I could not take a blood sample because the glass tube broke”: Mobilizing microbes in the Polish medical community around 1900*

). Trzeci referat dotyczył kulturowego znaczenia polskiego dyskursu na temat zdrowia fizycznego i mentalnego na przełomie XIX i XX wieku (Jarzewicz – „*Degeneration in the 19th and 20th c. Polish medical discourse and its cultural meaning*”).

Referaty skomentował Axel Hüntelmann (Berlin). Największą dyskusję wywołały referaty Kathariny Kreuder-Sonnen i Macieja Jarzewicza. Natomiast referat Katarzyny Pękackiej-Falkowskiej został przyjęty jako niezwykle interesujące studium jednego przypadku. Były to bowiem swego rodzaju szesnastowieczne początki medycyny kryminalistycznej i kryminalistyki na ziemiach Rzeczypospolitej. Test „nasiąknięcia” płuc był stosowany dla wykrycia czy niemowlę umarło naturalną śmiercią, czy też zostało np. utopione. W przypadku dwóch pozostałych referatów zwrócono uwagę na fakt nierównomiernego rozwoju nauki na podzielonych terytoriach dawnej Rzeczypospolitej. W wielu przypadkach trudno jest tu mówić o wyłącznie polskim środowisku medycznym, z uwagi na istotną obecność medyków niemieckich, rosyjskich i żydowskich. Ponadto zwrócono uwagę na wieloetniczny charakter społeczeństwa w poszczególnych zaborach i na różnice pomiędzy sytuacją np., ludności chrześcijańskiej i żydowskiej, dominującej w miastach, która zresztą dysponowała lepiej rozwiniętą siecią szpitali i lepszą opieką medyczną. Nie przeczy to oczywiście tezie o niedostatkach i braku odpowiedniego sprzętu laboratoryjnego. Co do kwestii „degeneracji” społeczeństwa podniesiono argumenty dotyczące ówczesnych europejskich dyskusji i badań, zaznaczone w referacie Jarzewicza (Rudolf Virchow, Benedict Augustin Morel, Cesare Lambroso, Max Simon Nordau). Pytania dotyczyły przede wszystkim kwestii żydowskiej i początków niechlubnej dziedziny eugeniki.

Ostatnią sesję poświęconą przykładom jednostkowym (*Representations*) poprowadziła Sarah Czerney (Marburg). Referaty wygłosili: Ewa Manikowska (Warszawa) i Piotr Köhler (Kraków). Pierwszy dotyczył drzwi gnieźnieńskich, *Lisowczyka* Rembrandta i Biskupina, jako rywalizujących symboli polsko-niemieckiej definicji dziedzictwa kulturowego (Manikowska – *The Gniezno Doors, the Polish Rider, Biskupin. Competing German-Polish visual definitions of cultural heritage*). Drugi poświęcony był zielnikom w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego, jako elementom relacji polsko-niemieckich w zakresie botaniki w latach 1783–1939 (Köhler – *The exchange between the Polish and German herbaria 1783–1939: the case of the herbarium of the Jagiellonian University*).

Referaty omówiła i skomentowała Stefanie Klamm (Berlin). W dyskusji najwięcej głosów wywołał referat Ewy Manikowskiej. Zwrócono uwagę na fakt, że owych symboli kulturowych można by przytoczyć więcej lub inne. Podniesiono kwestię tworzenia wizualnych symboli zbiorowej pamięci historycznej, jako elementu budowy tożsamości narodowej. Odniesiono się do kwestii niemieckich prac nad budową dziedzictwa pruskiego i rozpowszechnianie idei „*Deutsche Ostarbeit*”, a także do kwestii tzw. „*Kulturträger*”. Podniesiono problem wpływu ówczesnej bieżącej polityki na tworzenie wyobrażeń wielkości państw i narodów. Referat Ewy Manikowskiej spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem.

Całość sesji podsumował dyrektor Herder-Institut prof. Peter Haslinger. Zauważył, że Niemcy byli zawsze w polskiej narracji aktorem drugiego planu. Sytuacja charakteryzowała się niewielką liczbą kontaktów na najwyższym szczeblu, natomiast wieloma i to zróżnicowanymi kontaktami na poziomie najniższym. Sesja zaprzeczyła pogładowi, że – jak na ogół sady się do dziś w Niemczech – owe kontakty były jednostronne. Przepływ następował z Zachodu na Wschód – z obszaru niemieckiego do polskiego. W świetle zaprezentowanych referatów okazuje się, że przepływ następował również w odwrotną stronę – z obszaru

polskiego do obszaru niemieckiego. Zwrócił uwagę na fakt, że zmiana pewnych stereotypów, zmiana „agendy” lub „modus operandi” nie jest i nie będzie zadaniem łatwym.

Wśród idei wiodących, które przewijały się w większości referatów były kwestie: naukowej peryferyjności (obszarów wschodnich), kwestie sytuacji „post kolonialnej” tej części Europy. Zauważył, że w świetle dzisiejszych badań bardziej przekonującym wydaje się koncept wzajemnego oddziaływania centrum – peryferie. W przypadku Europy sytuację komplikuje fakt istnienia wielu centrów nauki i wielu obszarów peryferyjnych, które inspiracje czerpały niekoniecznie z obszarów języka niemieckiego, ale np. z Londynu, Paryża, Rzymu, Bolonii, czy Padwy. W związku z tym bardziej pasuje tu, oddająca złożoność sytuacji, teoria „podróży” (*travellers, go-betweeners, cultural-translators, passagers, intermediators*), o której mówił prof. Kapil Rai z Paryża. Prof. Leszek Zasztowt uzupełnił te wypowiedź dwiema uwagami. Pierwsza dotyczyła kwestii dawnej Rzeczypospolitej – państwa polsko-litewskiego, jako szczególnego „pasa transmisyjnego” pomiędzy Wschodem a Zachodem Europy. Poprzez duży udział przybyszów z krajów niemieckich Polska i Litwa były w naturalny sposób drogą dla transferu myśli na kontynencie. Warto, aby pamiętać o tym zwłaszcza z niemieckiej perspektywy. Drugą sprawą, która w jego opinii wymaga dopowiedzenia, jest konieczność podkreślenia, że czternasto-, piętnasto-, szesnastowieczni Niemcy byli jednak innymi Niemcami, niż obecni. Nie istniało poczucie „narodowe” w dzisiejszy rozumieniu, istniała natomiast niezaprzeczalnie wspólnota językowa i kulturowa. Stąd niemieccy mieszczańscy w miastach Rzeczypospolitej mogli być Niemcami w ówczesnym rozumieniu, a jednocześnie prawowitymi i wiernymi obywatelami Rzeczypospolitej. Problem ten w XVIII i XIX stuleciu doskonale widać było w Rosji, w której baronowie kurlandzcy i inflanccy stanowili fundament tronu rosyjskiego. Słowem niemieckość do wieku XIX miała jednak inny – do pewnego stopnia – charakter niż współcześnie.

Prof. Peter Haslinger podziękował za udział w konferencji i pożegnał jej uczestników. Można wyrazić nadzieję, że projekt zainicjowany przez Leibnitz Association i Polską Akademię Nauk przyczyni się do pogłębienia naszej wiedzy dotyczącej polsko-niemieckich i niemiecko-polskich kontaktów naukowych. Wedle zapowiedzi organizatorów sesji, przygotowywane jest kolejne sympozjum i książka.

Leszek Zasztowt (Warszawa)

<https://www.pol-int.org/en/conference/entangled-science-relocating-german-polish-scientific?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&cr=3562>